

VADÁSZATI SZERVEZET MAGYARORSZÁGON A KÖZÉPKORBAN

Dr. Csőre Pál

A magyarok már a honfoglalás előtt nagy vadászok voltak. Ezt nem csak a csodaszarvas mondából, vagy Anonymusnak abból a megjegyzéséből következtethetjük, hogy az ifjak majdnem minden nap vadásztak és ezért a magyarok azóta is megelőznek minden más nemzetet a vadászatban,¹ hanem néprajzi és régészeti adatokból is. Ahhoz azonban, hogy a vadászati kultúra magasabb fokra emelkedjék szervezettebb államalakulat és ezen belül többek között vadászati szervezet létrejötté-re is szükség volt. Ez az Árpád-házi királyok korában történt meg hazánkban. A vadászati szervezet kialakítására nagy hatással voltak más országok hasonló intézményei. Ez természetesen az uralkodót és az ő vadászatait szolgálta és csak később utánozták a főurak és a földbirtokos nemesség.

A magyar királyok vadászati szervezetére nagy hatással voltak a nyugati uralkodók hasonló berendezkedései, amelyek viszont a frank birodalomban, főleg Nagy Károly idejében kifejlődött vadászati szervezetet vették mintául. A király számára fenntartott erdők a foresta-k már a Meroving uralkodók idejében megjelennek a történelmi forrásokban.² Ezekben az erdőkben csak a király és kísérete vadászott, ill. csak a királyi udvartartás számára vadásztak. Az ilyen erdökhöz tartozó vizekben pedig a halászat szolgálta az uralkodó udvartartásának ellátását. Idővel kifejlődött és mindinkább határozott formát öltött e területeken a mások vadászatának megtiltása. Ezt nevezték Wildbann-nak. Az ilyen tilalommal terhelt erdő neve volt a Bannforst.³

A magyar forrásokban a "foresta" szó ritkán fordul elő. A királyi erdőket rendszerint silva regis, silva regalia néven emlegetik az egykorú oklevelek. A "foresta" előfordul IV. Béla egyik 1263-ban kelt oklevelében,⁴ amellyel Locsmán vármegyét Lőrinc ispánnak adományozza azokért az érdemeiért, amelyeket a tatárok elleni harcban, az ország védelmében szerzett. Locsmán vármegye Nyugat-Magyarországon volt a mai Sopron

megye déli és Vas megye északi részén. A megjelelőlt területek közelsége is sejteti, hogy a nálunk felbukkanó foresta szó és fogalom átvétele honnan származik. Ugyanebben az időben más területtel kapcsolatban is emlegetnek az oklevelek foresta-kat.

Nagy Károly udvarában a vadászati szervezet irányítói fontos szerepet játszottak. A három fővadászmester /a főcserkész, a kopónagy és a róka-, borz- és vidramester/, valamint a legfőbb solymász alatt több kisebb rangú udvari alkalmazott vadász és solymász szolgált. A vadászoknak három csoportját különböztették meg. A bersarii az erdei, a veltrarii a mezei, a beberarii a vízi és valószínűleg a kótörék vadászatnál teljesítették szolgálatot. Ezek egyrésze a királyi udvarban volt alkalmazva és a nemesemberek közé tartozott. A többiek a királyi uradalmakban szolgáltak és szintén a szabad emberek közé számitottak.⁵

Ezek az intézmények - a királyi vadászterületekhez hasznlóan - hatást gyakoroltak a magyar királyok vadászati szervezetének kialakítására.

Azok a hatalmas erdőségek, amelyek a király rendelkezése alatt állottak és amelyek a királyság megalapításakor az ország területének mintegy 2/3 részét tették ki, adták meg erre az alapot.⁶ Ezeken a területeken alakultak ki azok a királyi uradalmak, amelyekben a szükséges vadász-erdész szervezetet ki lehetett építeni és ezeknek egyes helyein voltak a királyok megszokott, kedvenc vadászóhelyei és vadaskertjei.⁷

A magyarországi várispánságok katonai jellegű intézmények voltak, de egyúttal mint királyi uradalmak is szerepeltek. A várispánsághoz hasonlító volt az erdőispánság, így pl. a bakonyi, a mármarosí, a tornai, a szepességi, a pataki, a beregi, a sárosi, a zsidóvári és a zólyomi.

A bakonyi ispánság fontos szerepet játszott az ~~Árpád-házi~~ királyok vadászatában. A bakonyi ispán a királyi udvarban előkelő helyet tölt-

hetett be, közvetlenül volt a királynak alárendelve. Ő lehetett a királyi vadászok ispánja, lényegében valami hasonló méltóság, mint amelynek Nagy Károly udvarában voltak. A bakonyi ispánság jelentőségét mutatja, hogy egészen a XV. század végéig fennállott, holott az erdőispánságok már a XIV. század elején felcszálásban voltak, beolvadtak valamely vármegyébe.⁸

Bereg és Ugocsa megyék szintén királyi vadászterületek voltak az Árpád-házi királyok alatt, amire az itteni erdőkre alkalmazott "foresta" elnevezés hívja fel figyelmünket.⁹ A zólyomi erdőispánság területe hatalmas volt, mert Nyitrától Gömörig és Honntól Lengyelorszáig tartott. Nevezetes lehetett Bihar is a vadászat szempontjából, mert rengeteg erdősége már a XI. században az Árpád-házi hercegek kedvenc vadászhelye volt.

Az erdőispánságok területén külön falvakban laktak a királyi erdőővők,¹⁰ akik az ispán fennhatósága alatt valóságos katonai szervezetben éltek száznagyok és tiznagyok vezetésével. Feladatuk volt az erdő és a vad őrzése a királyi erdőkben, ill. vadászterületeken.

A vadászati szervezet azonban nemcsak területi elrendezésen alapult. Mint ahogyan az Árpád-házi királyok korában általában az azonos foglalkozást űzők alkottak egy közös szervezetet, így a vadászok és azok között is az egyes vadászati módok "specialistái" is együvé tartoztak.

Érdekes, hogy tulajdonképpen a "királyi vadászok" elnevezés és fogalom ritkán fordul elő. 1291-ben III. Endre a pozsonyi vendégeknek adott privilégiumában említi "comes vantorum"-ot. Ebből arra következtethetünk, hogy a királyi vadászatoknál alkalmazott vadászokat ezeknél a különleges vadászati szervezeteknél kell keresnünk és hogy az általános "vadőri" teendőket az erdőővők látták el. A "különleges vadászok" között elsősorban talán a bövény vadászokat kell megemlíteni. Ebben az időben a bövény volt a nagyvad és mint ilyen valóban királyi vad is, amely igazán méltó volt arra, hogy királyi vadászat tárgya legyen. /a medvét, szarvast, vaddisznót ugyanis közepes vadnak számítot-

ták.¹¹ / Valószínűleg Biharban és Szatmár megyében voltak nagy bölényvadászatok ebben az időben, mert a váradi regesztrumban van többször említés a bölényvadászokról a XIII. század elején. Szerepel például a királyi bölényvadászok Pál nevű ispánja, valamint Mert az Ipp falubeli bölényvadászok tiznagya.¹²

A solymászat vagyis az időmitott ragadozómadárral való vadászat ősi, valószínűleg ázsiai eredetű. A magyarság már a honfoglalás előtti időben ismerhette. Az apróvadra való vadászásnak egyik módja volt és maradt sokáig. Sok magyar király üzte a solymászatot, különösen IV. Béla /1235-1270/¹³ I. Károly /1308-1342/, Nagy Lajos /1342-1382/, Zsigmond /1387-1437/ és II. Lajos /1516-1526/. Érthető, hogy a solymász szervezet fontos szerepet játszott és igen kiterjedt volt. Már II. Endre 1222. évi dekrétumában az un. Aranybullában is említés történik róluk /Agazones, caniferi et falconarii/¹⁴, ami eléggé aláhúzza jelentőségüket. 1263-ban már a solymászok ispánjáról olvasunk /comes falconariorum/, akinek leánya István ifjabb király lányát futásban és ugrásban legyőzte.¹⁵ 1280-ból származó oklevél szól Lászlóról, aki quondam Comes Falconariorum domini Regis volt.¹⁶ Régi oklevelekben előfordul a Drawe, drawc, draut, stb. elnevezés /latinos alakban draucharii/, amelyből a magyar daróc lett. Ez volt a solymászok szláv eredetű neve /bár ezzel kapcsolatban a nyelvtörténészek között még ma is vita van/¹⁷. Darócok laktak sokfelé szerte az országban, amiről oklevelek és a sok Daróc-összetételű helynév tanuskodik. Szepes, Szatmár, Heves, Baranya és egyéb megyékben/ 1264-ben a darócok száznagyát /centurio drauchiariorum/ emlegeti IV. Béla egyik oklevele.¹⁸ A királyi vadászatoknál betöltött szerepükre rávilágít Nagy Lajos király okleveléből vett részlet: hűséges és kitűnő solymászának Marcelnek, Madár Péter fiának földbirtokot és nemességet adományoz attendentes fidelitates et meritoria servitia ipsius, qui falconaria arte varia et diversa placabilia solatia frequenter nostrae exhibuit Maiestati, in quibus nosta regalis Excellencia merito potuit et poterit delectari.¹⁹

A madarászáshoz számított a madárfogásnak az a módja, amit hálóval hajtottak végre. Erre is külön szervezet volt ebben az időben: a re-

tiferi. magyarul hálóvivők, hálózók. Egy 1267-ből származó oklevélből ezt olvassuk: Terram quandam populorum nostrorum retiferorum, qui halous nuncupantur.²⁰

Zólyomban 1274-ben olyan királyi népek emlegetésével találkozunk, akiket fezes-nek hívtak. Felmerült az az elgondolás, hogy ezek esetleg fészekszedők lettek volna,²¹ ami könnyen elképzelhető, mert a ragadozó madarakat, főleg a sólymokat kis korukban szedték ki a fészekből.

A vadászatnak elmaradhatatlan kelléke volt ebben a korban a vadászkutya. Ezeket nagyjából két csoportba lehetne sorolni. Az egyik látva követte a vadat, a másik szimat után ment. Az első volt az agár,^{21/a} a másik csoportba több kutyafajta tartozhatott. A kutyákat a pecérek akiket ebben az időben besunkusoknak²² hívtak – idomították és hozták a vadászatra. Fontos szerepük kitűnik abból, hogy ők is szerepelnek az Aranybullában /"caniferi"/. Abból a körülményből pedig, hogy gyakran a sólymászokkal együtt emlegetik őket, arra következtethetünk, hogy a sólymászatnál is felvonultak.²³ A "caniferi" azonban gyűjtőfogalom volt, mert ezen belül találkozunk agarászokkal /leporariferi/ és más kutyaőrökkel, falkárokkal, akiket liciscarii névvel emlegetnek az egykorú források. Talán ezek voltak a kutya idomítók, vagy a layhunt nak nevezett vérebszerű kutyák vezetői. A Bakonyban fordul elő egymás mellett mind a két szervezet. IV. László király Heem /Him/ ispánnak, akit comes leporariferorum-nak nevez, 1275-ben nemességet adományoz, 1278-ban pedig a királyi vadászatok körül szerzett érdemeire tekintettel, neki adja terram Liciscariorum.

Voltak természetesen egyéb különleges vadászok is. A hódprémek valamikor nagy jelentősége volt a ruházatkodásban. Ezért fontos volt a hódfogás, amelynek szintén külön mesterei voltak. Ez a vadászat is külön szervezetben folyt. A hódvadászoknak is meg volt a külön ispánjuk már a XIII. század elején. Ezt a vasvári káptalan 1236. évi okleveléből tudjuk, amelyben comes Hodacensium szerepel a hasonló nevű faluból.²⁴

A vadászattal kapcsolatban álltak más királyi népek is. Így elsősorban a lovászok /agazones/. A vadászat ugyanis ezekben a századokban majdnem mindig lovon történt.²⁵ Már a dömösi prépostság 1138 évben kelt alapító levelében szó van lovászokról,²⁶ 1264-ben pedig IV. Béla király Nyárhid hegység adományozásáról szóló oklevele²⁷ a lovászok földjét is felsorolja a birtok határleírásánál, hogy csak néhányat említsünk a számtalan, lovászokat emlegető oklevél közül. Őket is megemlíti az Aranybulla, amikor a nemesi birtokoknak a királyi vadászatok terheitől való mentesítéséről rendelkezik /Art.15./.

Ennek a dekrétumnak az 1231. évi újabb kiadása²⁸ a lovászok, pecérek és solymászok mellett még egy másik szervezetet is felsorol. /Art.7./.

Ezek voltak a szekerészek /curriferi/ akik nyilván a királynak és kíséretének vadászfelszerelését és ellátásukhoz szükséges holmikat is szállították.

A vadászatnak ez a szervezettsége arra mutat, hogy vadászati kultúránk a XII.-XIV. században igen fejlett volt, és semmivel sem maradt el Európa többi országától. /Ezt a következtetést természetesen nem csak az itt röviden ismertetett vadászati szervezet kiépítettségéből vonhatjuk le, hanem egyéb történelmi adatok is igazolják./

JEGYZETEK

1. Et iuuenes eorum fere cottidie erant in uenatione, unde a die illo usque ad presens Hungarii sunt pre ceteris gentibus meliores in uenatu. /Juhász, L: P Magister Quidam Bele Regis Hungarie notarius Gesta Hungarorum, Budapest 1932.6.1./
2. I.Childebert 556-ban kelt oklevele már említ foresta-t /L.Weiss L: Studien zur Geschichte der Zürcher Stadtwaungen. Zürich 1924. 11.1./
3. Zwenbibold lotharingiai herceg 895. évi oklevelében ezt írja: "Omnem ergo sylvam, quae est intra supradictos terminos per bannum nostrum omnibus prohibemus et ex ea forestum facimus..." /Erdészettörténeti Közlemények 1.szám 12.oldal./
4. "... vadit per forestas..... pergit directe per forestas..." /AUO: VIII.50./
5. Schwappach, A: Handbuch der Forst. u. Jagdgeschichte Deutschlands. Berlin 1886.1.17. §.
6. Tagányi K. Magyar Erdészeti Oklevéltár, Bp. 1896.I.VIII.1.
7. Pl: Bacsamezei, Torkelei. Veresalma, Sáros megyében ultra indagines /1248, CD.IV.2.11/: Damas I.Károlynak /"in loco venationis nostre" 1342 Veszpr.Reg.355. /; Beren Nagy Lajosnak/ 1368, Z.O. II.26 l./; Gerencsér Zsigmondnak /1410, Zs.O. II. 7784.sz./ stb.
8. Pesty F: A bakonyi erdőispánság. Századok 1876.296.1.
9. "... qui duo ultimi Ccmitatus scilicet Ugoosa et Beregh fuerunt forestae sanctorum regum" V.István 1271. évi okleveléből /CD.V.1. 153.1./
10. Már II. Géza oklevele említ siluam regalem que Saar vocatur, cum quatuor custodibus /1156, CD VII.5. 119./. Az "erdőóvó" elnevezést először László császári prépost 1353. évi bizonyáglevelé tartalmazza /"Erdeuouou" - Tagányi i.m.I.k.74.sz./
11. V.István szabadságlevelé a felzászi vendégek részére, 1272./CD. V.1.176./

12. Tagányi i.m. I.k.12, 15.sz.
13. IV. Béla korából több solymászattal kapcsolatos ábrázolást mutató pénzt ismerünk. Az Árpád-házi királyok pénzein először III.Béla /1173-96/ idejében jelenik meg a solymászat ábrázolása /Huszár L: Súlyom ábrázolások középkori pénzeinken Aquila LXVIII-LXVIII. 195-202.1./
14. Agazones caniferi et falconarii non presumpant descendere in villis servientum /Art.15.Tört.Tár. X.208./
15. CD. IV. 3. 158.
16. AUO.XIII.313.
17. Melich J. Daróc, draucharii /MNY.XVI.23-28/, Hóman B. Daróc /MNY.XVI.116-119./ Kniezsa J: A magyar nyelv szláv jövevény szavai. Bp. 1955. /I.k.2. rész/ és A magyar nyelv történeti etimológiai szótára I.k. Bp. 1968. Daróc c.szónál./
18. Szepes m. /CD.IV.3.195./
19. 1360. /CD.IX.6.106./ Magyarul: tekintbe véve hűségét és dicséretes szolgálatait annak, aki a solymászat művészetével gyakran nyújtott különböző és többféle kellemes szórakozást felséges személyünknek, amelyben a mi királyi kitűnőségünk méltán gyönyörködhetett.
20. Turoc m. /H.Ok1.51./
21. Győrffy Gy: Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza I.k. Bp. 1967. 482.1.
- 21/a Az "agár" a Középkorban nem jelölt határozott kutyafajtát.
22.caniferis nostris de Sumugy de districtu de Scepus, quos vulgaris locutio Wesnucus /Besunkus/ appellat,.../III.Endre oklevele a szepessümegei kir.pecérek kiváltságairól, 1293. Csáky I.22./
23. A baranya megyei Nyárád egy 1235. évből származó oklevél szerint terra aucupum et caniferorum volt/CD.III.2. 432./
24. De villa Hodocensi iuxta Holostov /H.O.VIII.32./

25. Kivétel volt a vaddisznó vadászat, ami rendszerint gyalogszerrel történt.
26. Knauz N: Mon.Strig.I.90.
27. Knauz N: Az Esztergomi Főegyházmegye okmánytára 52.1.
28. CD.III.2.255.

- o - o - o -

RÖVIDÍTÉSEK

- ÁUO: Árpád-kori új okmánytár /Wenzel G.I-XII.k. Bp.1860-1874/
- CD: Fejér Gy: Codex Diplomaticus Hungariae... Budae 1829-1844/
- Veszpr.Reg: Veszprémi regeszták /1301-1387/ Összeállította Kumorovitz B. Bp. 1953.
- Z.O: Zala vármegye története. Oklevéltár /Szerk.Nagy I. Vég-hely D és Nagy Gy./ I-II.k. Bp. 1886-1890/.
- Zs.O: Zsigmond-kori Oklevéltár /Szerk: Mályusz E./ I-II.k. Bp. 1951-1958.
- Tört.Tár: Magyar Történelmi Tár Bp. 1878-1911.
- MNy: Magyar Nyelv. A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata.
- H.Ok: Hazai Oklevéltár 1234-1536 /Szerk.Nagy I., Deák F, Nagy Gy./ Bp. 1879.
- Csáky: Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez I.k. 1-2 r. Bp. 1919.
- H.O: Hazai Okmánytár. Codex Diplomaticus patrius I-VIII.k. Győr, Bp. 1865-1891.
- Mon.Strig: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis Esztergom 1874-1882.